

4.1. Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ίχνη της θρησκείας των αρχαίων Ελλήνων στο σήμερα

Με αφορμή μια υποθετική επίσκεψη στον Παρθενώνα και βλέποντας την παρακάτω ανασύνθεση του ανατολικού αετώματος, ας παρατηρήσουμε, ας σκεφτούμε και ας αναρωτηθούμε γύρω από έννοιες που σχετίζονται με την αρχαιοελληνική θρησκεία και έχουν επιζήσει στη σημερινή εποχή (π.χ. θεοί, μοίρα, ναοί, μαντεία κ.ά.)

«Η γέννηση της Αθηνάς» στο ανατολικό αέτωμα του Παρθενώνα, Υποθετική ανασύνθεση, Αθήνα, Μουσείο Ακρόπολης.

Πτυχές της θρησκευτικότητας των αρχαίων Ελλήνων

Σε ομάδες ας προσεγγίσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της θρησκείας των αρχαίων Ελλήνων, σημειώνοντας ένα στοιχείο που θεωρούμε ως το πιο σημαντικό. Στο τέλος θα συζητήσουμε αυτά που καταγράψαμε.

Χαρακτηριστικά της θρησκευτικότητας των αρχαίων Ελλήνων:

1. Ο πολυθεϊσμός

Η αρχαία ελληνική θρησκεία είχε ως αντικείμενο λατρείας πολλά θεία όντα, τα οποία ήδη στον Ησίοδο διακρίνονται σε θεούς, δαίμονες, ήρωες και νεκρούς. Ανώτεροι είναι οι γνωστοί Ολύμπιοι θεοί. Οι δαίμονες που είναι όντα όπως ο Παν, οι Νύμφες, οι Νηρηίδες κτλ. ονομάζονται εναλλακτικά και θεοί, ενώ οι θεοί ποτέ δεν ονομάζονται δαίμονες.

2. Η ισαριθμία επιμέρους πραγματικοτήτων του κόσμου και θείων όντων

Μία από τις βασικές ιδέες του πολυθεϊσμού είναι ότι καθεμιά από τις επιμέρους πραγματικότητες που αποτελούν τον κόσμο εξουσιάζεται από ένα θείο ον. Έτσι, υπάρχει η τάση να διακρίνονται τόσα θεία όντα όσες και οι επιμέρους πραγματικότητες. Αυτές είναι τα φυσικά όντα και φαινόμενα (ο ουρανός, η γη, τα ουράνια σώματα, τα καιρικά φαινόμενα, τα δάση, τα ποτάμια κτλ.), οι ανθρώπινες καταστάσεις και δραστηριότητες (η υγεία, τα επαγγέλματα, ο πόλεμος κτλ.), οι κοσμικές λειτουργίες (ο κύκλος του έτους, η γονιμότητα κτλ.) κ. ά. Μ' αυτόν τον τρόπο δημιουργείται μια βασική σειρά θείων όντων.

3. Η τάση πολλαπλασιασμού των θεών

Η αντίληψη για την ισαριθμία μεταξύ επιμέρους πραγματικοτήτων του κόσμου και θείων όντων έχει ως αποτέλεσμα το συνεχή εμπλουτισμό με νέα τέτοια όντα ή με νέες μορφές των ήδη υπαρχόντων. Στην πρώτη περίπτωση ο εμπλουτισμός συμβαίνει λόγω της προσθήκης νέων τέτοιων πραγματικοτήτων. Π.χ. λόγω της αστάθειας κατά την ελληνιστική εποχή αναπτύχθηκε η λατρεία της θεάς Τύχης. Στη δεύτερη περίπτωση η ίδια θεότητα αποκτά βαθμιαία τόσες μορφές, όσες πτυχές θεωρείται ότι έχει η επιμέρους πραγματικότητα του κόσμου, την οποία εξουσιάζει. Π.χ. ο Ζευς ως θεός του ουρανού απέκτησε βαθμιαία τόσες μορφές, όσες πτυχές μπορούν να διακριθούν στον ουρανό. Είναι

έτσι φωτεινός (Δίας), γιατί η φωτεινότητα είναι μια βασική πτυχή της πραγματικότητας του ουρανού, είναι κύριος του κόσμου (Ζεὺς Ἄναξ ἢ Πατήρ), γιατί η κυριαρχία πάνω από τον κόσμο είναι μια άλλη βασική πτυχή της πραγματικότητας του ουρανού. Για τον ίδιο λόγο ο Ζεὺς ἔχει επίσης τόσες μορφές, ὅσα είναι τα ατμοσφαιρικά φαινόμενα: Ζεὺς Ὀμβριος, Ἀστραπαῖος, Κεραύνιος, Ευάνεμος, Οὐρίος κτλ. Ὅπως σε ὅλα τα πολυθεϊστικά συστήματα, ἔτσι και στην αρχαία ελληνική θρησκεία η συνεχής προσθήκη νέων θεοτήτων είναι φυσική ιδιότητα που απορρέει ἀπὸ την ιδέα της ισαριθμίας επιμέρους πραγματικοτήτων του κόσμου και θεοτήτων. Αυτό φαίνεται ἄλλωστε ἀπὸ το ὅτι δεν ὑπάρχουν δύο θεότητες για την ίδια επιμέρους πραγματικότητα.

4. Η εγκόσμια κατεύθυνση

Η αρχαία ελληνική θρησκεία αποσκοπούσε στην εξασφάλιση της θετικής πορείας των εγκόσμιων πραγμάτων και στην αποτροπή της αρνητικής. Κύριο μέσο αὐτῆς της εξασφάλισης είναι οἱ θυσίες, συχνά αιματηρές, που αποτελοῦν το κέντρο της λατρείας.

5. Η εναρμόνιση με το θέλημα της θεότητας

Η ιδέα ὅτι κάθε επιμέρους πραγματικότητα του κόσμου εξουσιάζεται ἀπὸ κάποιο θεῖο ὄν, οδηγεί στην πίστη ὅτι ὅλα τα σχετικά μ' αὐτήν την πραγματικότητα (π.χ. με τον πόλεμο) πρέπει να γίνονται σε συμφωνία με το θέλημα αὐτοῦ του ὄντος. Αυτό οδηγεί στην εξεύρεση τρόπων επικοινωνίας μαζί του, ὥστε να γίνει γνωστό το θέλημά του. Ἐνας τέτοιος τρόπος ἦταν κυρίως ἡ χρησιμοδοσία με τη βοήθεια διαμέσων, ὅπως ἡ Πυθία, ἡ οἰωνοσκοπία κ.ά. Αυτό εἶχε ως ἀποτέλεσμα να αναπτυχθοῦν τα μαντεία. Κάποια, ὅπως οἱ Δελφοί, εἶχαν μεγάλη φήμη σε ὅλο τον αρχαῖο κόσμο.

6. Ελληνική θρησκεία και μύθος

Ο μύθος των αρχαίων Ελλήνων υπῆρξε ἕνας ἀπὸ τους τρόπους, με τους οποίους αὐτοὶ προσπάθησαν να εκφράσουν ὅ,τι θεωρούσαν ως ἀλήθεια, γύρω ἀπὸ διάφορα ζητήματα, ὅπως την προέλευση του κόσμου, τη λειτουργία του, τους νόμους που διέπουν τη ζωή, τη μοῖρα του ἀνθρώπου κτλ. Οἱ θεοὶ για τους οποίους μιλοῦν οἱ μῦθοι δεν ἦταν προσωποποιήσεις φυσικῶν φαινομένων, ἀλλὰ ὄντα που ζουν μια ζωή παρόμοια με τη ζωή των ἀνθρώπων: Εργάζονται, ερωτεύονται, μισοῦν κτλ. Ὅπως ἦταν φυσικό οἱ ἀντιλήψεις αὐτές ἐγίναν στόχος της λογικῆς των φιλοσόφων, που ἀπὸ τον 6ο αἰ. π.Χ. ἄσκησαν σ' αὐτές κριτική. Αυτό μαζί με ἄλλους παράγοντες εἶχε ως ἀποτέλεσμα να υποχωρήσει ἡ πίστη στους θεοὺς βαθμιαία πολύ πριν τη χριστιανική ἐποχή.

7. Θεοὶ και ἀνθρώποι στην αρχαία ελληνική θρησκεία

Η ἀθανασία και οἱ ἐξαιρετικές δυνάμεις των θεῶν τούς διακρίνουν ἀπὸ τους ἀνθρώπους. Η προσπάθεια υπέρβασης των ορίων της ἀνθρώπινης μοίρας με σκοπὸ την ἐξομοίωση με τους θεοὺς ὀνομάζεται ὕβρις και, ὅπως στην περίπτωση του Προμηθέα, τιμωρεῖται. Ἀπὸ την ἄλλη μεριά, ἐπειδὴ οἱ θεοὶ θεωροῦνταν ἐνδοκόσμιες ὑπάρξεις, ὁ διαχωρισμός αὐτός δεν είναι ἀπόλυτος. Μεταξύ τους ὑπάρχει ἐπικοινωνία που συνίσταται κυρίως στην ἐπέμβαση των θεῶν στη ζωή των ἀνθρώπων. Στις περιπτώσεις που ἡ ἐπέμβαση αὐτή καταλήγει σε ἐρωτική ἐνωση γεννιοῦνται οἱ λεγόμενοι ἡμίθεοι.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικοῦ Λυκείου*, Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Ἀθήνα, 2011, σσ. 221-225

Η μονοθεϊστική ἀντίληψη των μεγάλων φιλοσόφων

Ας διαβάσουμε το κείμενο και ας επιχειρήσουμε να ἀπαντήσουμε στα παρακάτω: Ὑπάρχει μονοθεϊστική ἀντίληψη στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία; Γνωρίζουμε κάτι περισσότερο γι' αὐτό; Ποια ἐρωτήματα μας γεννά αὐτή ἡ θέση;

Ο μονοθεϊσμός των μεγάλων φιλοσόφων

Τα ρεύματα του ελληνικού μυστικισμού παρέμειναν περιθωριακά στην επίσημη θρησκεία της αρχαίας ελληνικής πόλης. Τις ιδέες όμως, του ρεύματος που εκπροσωπεί ο Ορφισμός, υιοθέτησε ο Πυθαγόρας (περ. 530 π.Χ.) και μέσω αυτού ο Πλάτων. Ο Πλάτων δημιούργησε ένα διαστρωματωμένο κοσμοείδωλο, θεωρώντας ότι στην κορυφή της κοσμικής πυραμίδας υπάρχει ένας αιώνιος κόσμος με κέντρο τον ένα και μόνο θεό, τον οποίο ονομάζει «το Αγαθό». Η ψυχή προέρχεται από αυτόν τον κόσμο και έχει εκπέσει στο επίπεδο του κόσμου που ζούμε. Σκοπός της θρησκευτικής ζωής είναι η κάθαρση της ψυχής κι η επιστροφή της στον κόσμο της καταγωγής της. Η επιστροφή αυτή μοιάζει με την έξοδο από ένα σκοτεινό σπήλαιο προς το φως. Τις βασικές αυτές ιδέες επεξεργάστηκε αργότερα σε ένα μυστικιστικό σύστημα ο Πλωτίνος.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα Β΄ Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σ. 226

Διατύπωση θέσεων πάνω σε σύγχρονες εκφάνσεις της αρχαίας ελληνικής θρησκείας

Ας διαβάσουμε το παρακάτω κείμενο και ας συζητήσουμε τις θέσεις που εκφράζονται, ξεκινώντας τον λόγο μας πάντα με τη φράση «Επ' αυτού θα είχα να πω».

Προσοχή! Για να ξεκινήσουμε την τοποθέτησή μας με τη φράση «Επ' αυτού θα είχα να πω», θα πρέπει να έχουμε ακούσει τις τοποθετήσεις των άλλων.

Το φαινόμενο της νεοειδωλολατρίας

Το φαινόμενο της νεοειδωλολατρίας στη χώρα μας έχει μια ιδιαίτερη μορφή. Οι Έλληνες νεοπαγανιστές ή δωδεκαθεϊστές ή «εθνικοί» ή «αρχαιολάτρες», όπως αυτοαποκαλούνται, αγωνίζονται να συνδυάσουν εντέχνως τα ποικίλα θρησκευτικά τους μορφώματα, με το αρχαιο-ελληνικό κλέος και πολιτισμό. Φτάνουν στο σημείο να μονοπωλούν και να οικειοποιούνται τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό και να επιχειρούν να αποξενώσουν από αυτόν το σύνολο του Ελληνικού λαού, που δεν ασπάζεται τα θρησκευτικά τους «πιστεύω». Ακόμα και την ιδιότητα του Έλληνα θέλουν να αποστερήσουν από τους μη παγανιστές! Σύμφωνα με επίσημες ανακοινώσεις τους «γνήσιοι Έλληνες είναι μόνον όσοι ασπάζονται την πατρώα θρησκεία», δηλαδή την αρχαία ειδωλολατρική θρησκεία!

Ειδική Συνοδική Επιτροπή Μελέτης Αρχαιολατρίας-Νεοειδωλολατρίας, 2007. «Πορίσματα», ΙΘ΄ Πανορθόδοξη Συνδιάσκεψη Εντεταλμένων Ορθοδόξων Εκκλησιών και Ιερών Μητροπόλεων για θέματα Αιρέσεων και Παραθρησκείας με θέμα: «Αποκρυφισμός και Εσωτερισμός – σύγχρονη μορφή επιδημίας σε παγκόσμιο επίπεδο», Προκόπι, 29-10/01-11-2007.